

پشت پرده رقابت ایران و ترکیه؛ از قفقاز جنوبی تا جاده توسعه

به ادعای ناظران، بعد از تحولات شام، روابط تهران و آنکارا تحت تاثیر قرار گرفته؛ دو بازیگری که پیشتر رقیب بودند و حالا رقابتشان عریان شده است. از همین رو، از قفقاز جنوبی تا خلیج فارس خواه در حوزه ژئوپلیتیکی و خواه در حوزه انرژی شاهد رویارویی دو قدرت منطقه هستیم، هرچند نمی‌توان همکاری و هم‌صدایی میان این دو کشور را منکر شد.

به گزارش سایت خبری پُرسون، The Cradle با انتشار گزارشی مدعی شد: تنش‌ها میان تهران و آنکارا پس از موضع‌گیری ادعایی وزیر خارجه ترکیه بالا گرفته و رقابت‌های دیرینه میان این دو قدرت غرب آسیا را بیش از پیش آشکار کرده است؛ به‌ویژه در دوران سوریه پسا اسد.

فیدان در مصاحبه‌ای با شبکه الجزیره قطر، با اشاره به حمایت ایران از محور مقاومت، این گزاره را خطرناک قلمداد کرد و مدعی شد منابع و قابلیت‌های ایران «در اختیار دیگران نیز قرار دارد». مراد او از دیگران اعضای محور مقاومت است.

همان‌طور که انتظار می‌رفت، اظهارات فیدان با واکنش‌های تندی در تهران مواجه شد. اسماعیل بقایی، سخنگوی وزارت امور خارجه ایران، نخستین واکنش رسمی را نشان داد و در پلتفرم ایکس(توییتر سابق) نوشت: «ما نخستین کشوری بودیم که با کودتا علیه دولت ترکیه مخالفت کرده و با آن مقابله نمودیم. همچنین از خلع سلاح حزب کارگران کردستان (PKK) به عنوان گامی مهم در جهت تقویت امنیت ترکیه، استقبال کردیم».

همزمان فاطمه مهاجرانی، سخنگوی دولت ایران، هم اظهارات فیدان را «غیرسازنده» خواند و علی‌اکبر ولایتی، مشاور ارشد مقام معظم رهبری ضمن محکوم کردن این ادعاها خاطر نشان کرد: «برخی مقامات ترکیه باید درک کنند که تکرار ادعاهای بی‌اساس و مداخله‌جویانه، به نفع روابط دوجانبه نیست».

اوج گیری تنش‌ها

این وبگاه در ادامه گزارش ادعایی‌اش آورد: اوضاع در ۴ مارس بیش از پیش ملتهب شد، زمانی که محمود حیدری، معاون وزیر خارجه ایران، سفیر ترکیه در تهران، هیچابی کرلانچ را احضار کرد و اظهارات فیدان را «بی‌اساس و نسنجیده» خواند.

در پاسخ، اونجو کچلی، سخنگوی وزارت امور خارجه ترکیه، اعلام کرد که کاردار سفارت ایران در آنکارا به وزارت خارجه ترکیه فراخوانده شده تا «دیدگاه‌ها رد و بدل شده و اتهامات برخی مقامات ایرانی علیه ترکیه بررسی شود».

او مدعی شد: «اخیراً مقامات ایرانی انتقادات خود از ترکیه را به‌طور علنی‌تر مطرح کرده‌اند. پرونده‌ای در این زمینه از سوی وزارت خارجه کشورمان تهیه شده که پیش‌تر برای مقامات ذی‌ربط ارسال کرده‌ایم.» این تنش‌ها، واکنش‌های تندی را در ایران برانگیخت. ابراهیم رضایی، سخنگوی کمیسیون امنیت ملی مجلس شورای اسلامی، هشدار داد: «ایران منتظر نمی‌ماند تا سنگی به شیشه‌اش برخورد کند؛ بلکه ابتدا خانه مهاجم را ویران خواهد کرد».

علاوه بر این، سید احمد خاتمی، امام جمعه موقت تهران، در ۷ مارس اعلام کرد که «موضع ترکیه برخلاف سیاست حسن همجواری است.» او از وزیر خارجه ترکیه خواست که «به خاطر سخنانش عذرخواهی کند و از تکرار آنها بپرهیزد تا منافع ترکیه حفظ شود».

پیش از سقوط دولت بشار اسد، تنش‌های میان دو کشور آشکار شده بود. در ۱۴ اکتبر ۲۰۲۴، محمد سوباجو، مدیر سازمان رادیو و تلویزیون ترکیه «تی آر تی»؛ با ادعایی بحث‌برانگیز مدعی شد، «ما باید شبکه تی آر تی فارسی را تا پایان امسال راه‌اندازی کنیم. ما باید ایران را دچار مشکل کنیم!»

هرچند سوباجو بعداً از سمت خود برکنار شد، اما این ادعاها واکنش‌های شدیدی را در ایران برانگیخت. پس از راه‌اندازی بخش فارسی تی آر تی در دسامبر ۲۰۲۴، پیمان جبلی، رئیس سازمان صداوسیما، در ۲۱ ژانویه اعلام کرد که بخش ترکی‌زبان شبکه پرسی‌وی ایران به زودی آغاز به کار خواهد کرد.

ایران بر این باور است که ترکیه از نفوذ منطقه‌ای خود برای ترویج پان‌ترکیسم و ایجاد شکاف‌های قومی استفاده می‌کند. در مقابل، آنکارا به واسطه تغییر فعل و انفعال‌های گروه‌های مقاومت حامی ایران و پیشبرد منافع خود در سوریه، تلاش دارد میدان را برای مانور خود هموار کند. این در حالی است که آنکارا در صدد است تا از تحریم‌های اعمالی علیه ایران سوء استفاده کرده و نفوذش را در سراسر منطقه افزایش دهد.

نگرانی‌های ژئوپلیتیکی و پرونده‌های انرژی

به ادعای این وبگاه، افزایش جاه‌طلبی‌های ترکیه در قفقاز جنوبی، یکی دیگر از مسائلی است که زمینه ساز تنش میان تهران و آنکارا شده است. به ادعای ناظران، ایران نگران است که آنکارا آذربایجان را برای حمله به استان سیونیک ارمنستان و ایجاد کریدور زنگزور تشویق کند؛ اقدامی که ممکن است ارتباط مستقیم زمینی ایران با ارمنستان را قطع کند.

ایران برای سه دهه به آذربایجان اجازه داده از خاک خود برای ارتباط با نخجوان استفاده کند، مخالف ایجاد یک کریدور تحت کنترل ترکیه است. این مسیر، تعداد همسایگان ایران را از ۱۵ کشور به ۱۴ کشور کاهش خواهد داد. افزون بر این، پروژه ۱۷ میلیارد دلاری «جاده توسعه» ترکیه با عراق می‌تواند ایران را از مسیرهای تجاری منطقه‌ای کنار گذاشته و موقعیت راهبردی تهران را در خلیج فارس، عراق و شرق مدیترانه تضعیف کند.

رقابت ژئوپلیتیکی ایران و ترکیه به حوزه انرژی هم کشیده شده است. اخیراً، الهام علی‌اف، رئیس‌جمهور آذربایجان، و رجب طیب اردوغان، رئیس‌جمهور ترکیه، خط لوله ایغدير-نخجوان را افتتاح کردند. این خط لوله وابستگی ۳۰ ساله نخجوان به انرژی ایران را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

این خط ۸۵ کیلومتری، ظرفیت سالانه ۵۰۰ میلیون متر مکعب و ظرفیت روزانه ۱.۵ میلیون متر مکعب دارد. اگر آذربایجان و ترکیه موفق به ایجاد کریدور زنگزور شوند، وابستگی ۳۰ ساله نخجوان به ترانزیت ایران هم پایان خواهد یافت. ایران همچنین تحولات مربوط به احیای احتمالی پروژه خط لوله قطر-ترکیه را از نزدیک دنبال می‌کند؛ خط لوله‌ای که می‌تواند گاز قطر را از طریق عربستان، اردن و سوریه به اروپا منتقل کند.

به ادعای ناظران، اگر این پروژه عملی شود، نه تنها صادرات گاز ایران به ترکیه را تهدید می‌کند، بلکه سلطه روسیه بر بازار گاز اروپا را هم به چالش می‌کشد. چنین رویدادی، قدرت چانه‌زنی آنکارا را در مذاکرات قیمت گاز با ایران و روسیه افزایش خواهد داد.

رقابت زیر سایه همکاری‌های مشترک

به ادعای ناظران، علیرغم تشدید اختلافات، ایران و ترکیه همچنان دلایلی برای حفظ ثبات در روابط خود دارند. پس از سقوط بشار اسد، ابراهیم کالین، رئیس سازمان اطلاعات ترکیه، در ۸ فوریه به تهران سفر کرد تا با مقامات ارشد ایرانی درباره سوریه، غزه، و تلاش‌های مشترک ضدتروریسم علیه حزب کارگران کردستان (PKK)، داعش و دیگر گروه‌های تروریستی و همچنین سایر تهدیدهای امنیتی گفت‌وگو کند.

همان‌طور که جورجیو کافیه‌رو، تحلیلگر و نویسنده در نشریه The Cradle، در شورای آتلانتیک اشاره کرده است، آنکارا و تهران رقابتی توأم با همکاری دارند. هرچند این دو کشور در جبهه‌های مختلف با یکدیگر رقابت می‌کنند، اما در برخی موارد، از جمله مخالفت با جنگ اسرائیل علیه غزه، مقابله با نفوذ مخرب غرب و حفظ روابط اقتصادی قوی، منافع مشترک دارند.

ایران که تحت تحریم‌های مجدد آمریکا قرار دارد، همچنان برای تجارت انرژی و ترانکشن‌های مالی به ترکیه متکی است. نمونه‌ای از مدیریت روابط میان این دو کشور، با وجود رقابت آشکار در حوزه‌های مختلف، اجرای توافق جدیدی در تاریخ ۷ مارس بود که به انتقال گاز ترکمنستان از طریق ایران به ترکیه امکان داد.

در حالی که دولت دونالد ترامپ احتمالاً ترجیح می‌داد نفوذ ترکیه در سوریه به‌عنوان سدی در برابر ایران عمل کند، بعید است که آنکارا با سیاست «فشار حداکثری ۲۰۰» آمریکا همسو شود. از سوی دیگر، سیاست خارجی اسرائیل در قبال سوریه پس از اسد می‌تواند منافع ترکیه و ایران را به هم نزدیک‌تر کند.

آنکارا و دمشق، تحت دولت جدید، در حال بررسی یک پیمان دفاعی هستند که ممکن است شامل پایگاه‌های هوایی ترکیه در مرکز سوریه باشد. این موضوع می‌تواند به تنش‌های بیشتر میان آنکارا و تل‌آویو دامن بزند، که ممکن است به شیوه‌های مختلفی بروز پیدا کند.

هرچند درگیری نظامی مستقیم میان ترکیه و اسرائیل در خاک سوریه در حال حاضر بعید به نظر می‌رسد، افزایش اصطکاک میان این دو متحد آمریکا احتمالاً به نفع تهران خواهد بود. علاوه بر این، مسئله کردها همچنان یکی از ابعاد حساس و مداوم در روابط ایران و ترکیه است. ایران اخیراً از درخواست عبدالله اوجلان برای خلع سلاح پ‌ک‌ک استقبال کرد و وزارت امور خارجه آن را «گامی مهم در جهت کاهش خشونت» توصیف نمود.

با این حال، در حالی که ایران پ‌ک‌ک را یک گروه تروریستی می‌داند، همین برچسب را برای شاخه‌های سوری آن، مانند نیروهای دموکراتیک سوریه (SDF) و یگان‌های مدافع خلق (YPG)، به کار نمی‌برد. سرهان آفاقان، رئیس مرکز پژوهش‌های ایرانی (IRAM) در ترکیه، در گفت‌وگو با میدل ایست ای مدعی است: «آنکارا نسبت به هرگونه حمایت ادعایی ایران از نیروهای دموکراتیک سوریه و یا پ‌ک‌ک بسیار حساس است».

او همچنین مدعی شد «موضع دولت ترامپ در قبال نیروهای دموکراتیک سوریه و یگان‌های مردمی خلق ممکن است بر رویکرد ایران تأثیر بگذارد.» با این حال، در واقعیت، مظلوم عبدی، فرمانده نیروهای دموکراتیک سوریه، هرگونه ارتباط با ایران را رد کرده و ادعاهای رسانه‌های ترکیه را تلاش‌هایی برای ایجاد درگیری میان ایران و آمریکا توصیف کرده است.

در همین حال، فرشته صادقی، روزنامه‌نگار ایرانی، مطرح کرده که ایران ممکن است از نیروهای دموکراتیک سوریه به‌عنوان واسطه‌ای برای حفظ دسترسی به لبنان استفاده کند. البته تاکنون هیچ شواهدی در این زمینه وجود ندارد. دوران پس از اسد، روابط ایران و ترکیه را به‌طور چشمگیری تحت تأثیر قرار خواهد داد، به‌ویژه در موضوعات مرتبط با کردها، معادلات انرژی منطقه‌ای و رقابت ژئوپلیتیکی در قفقاز جنوبی و شرق مدیترانه. در حالی که تنش‌ها همچنان در حال افزایش است، هر دو کشور انگیزه‌های راهبردی برای حفظ توازن حساس میان رقابت و همکاری دارند.